

УДК 330.341.42.001.76

**ПОЛІТИКА МОДЕРНІЗАЦІЇ І МЕХАНІЗМИ ЗМІНИ
СЕКТОРАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ****Єрохін С.А., д.е.н.***E-mail: rector@nam.kiev.ua**Національна академія управління*

В статті розкривається зміст модернізації в країнах з розвинутою економікою та країнах, що розвиваються. Виокремлено п'ять видів модернізації в процесі економічного розвитку національної економіки. Проаналізовано вплив модернізації на трисекторну модель економіки і на цій основі виявлено закономірності переміщення між секторами. Підкреслено, що модернізація в країнах із розвинутою ринковою економікою веде до зменшення частки вторинного сектору у структурі національної економіки і збільшення його частки в нових індустріальних країнах. Визначено, що модернізація сприяє переміщенню між секторами економіки не тільки всередині країни, а і на світовому рівні. Обґрунтовано, що рушійною силою модернізації економіки України в умовах євроінтеграційних процесів є високотехнологічні галузі, які в цілому модифікують структуру національної економіки в напрямку прогресивного розвитку. З'ясовано, що модернізація національної економіки може здійснюватися за рахунок як власних коштів, так і залучених.

Ключові слова: високотехнологічні галузі, євроінтеграція, модернізація економіки, національна економіка, структура економіки, секторальна структура економіки, структурна перебудова

UDC 330.341.42.001.76

**MODERNIZATION POLICY AND THE MECHANISMS OF CHANGE
IN THE SECTORAL STRUCTURE OF THE ECONOMY****Ierokhin S.A., Doctor of Economics***E-mail: rector@nam.kiev.ua**National Academy of Management*

The contents of modernization in the advanced economies and developing countries have been researched in the article. There are five types of modernization in the economic development process of the national economy. There have been analyzed the impact of modernization on a three-sector model of the economy and on this basis, the patterns of movement between sectors. It has been emphasized that modernization in the countries with developed market economies leads to a decrease in the share of the secondary sector in the structure of the national economy and increase its share in newly industrialized countries. It has been determined that upgrading facilitates siftings between sectors of the economy, not only domestically, but also on the world level. It has been proved that the driving force of

© Єрохін С.А., д.е.н., 2014

modernization of economy of Ukraine in the conditions of the European integration process is high-tech industry, which generally modifies the structure of the national economy in the direction of progressive development. It has been founded out that the modernization of the national economy may be at the expense both by own funds, and borrowed.

Keywords: high-tech industry, European integration, modernization of economy, national economy, the structure of the economy, sectoral structure of the economy, structural adjustment

Актуальність проблеми. Модернізація структури економіки та зростання національної конкурентоспроможності є головним пріоритетом соціально-економічного реформування України, як у докризовий, так і посткризовий період. Глобальна криза вкотре підтвердила неефективність структури національної економіки. Структура економіки України характеризується ресурсо- й енергомістким виробництвом, надмірним екстенсивним розвитком сировинних галузей, низьким розвитком інфраструктури економіки у порівнянні із розвиненими країнами, неефективним функціонуванням секторів економіки, що забезпечують соціальний розвиток, диспропорційністю розвитку між первинним, вторинним та третинним секторами, а також неспроможністю фінансового сектору забезпечувати функціонування реального сектору. Незважаючи на диспропорції в структурі національної економіки в докризовий період, відбувалося економічне зростання до 2008 р., а в 2009 р. економіка мала найвищі темпи падіння виробництва. Посткризовий період розвитку характеризується зниженням темпів економічного зростання в національній економіці. Сучасний етап вимагає не тільки теоретичних розробок стратегій розвитку, а й глибокої модернізації економіки, та зміни співвідношень між секторами економіки. Підкріплюються ці потреби не тільки вимогами внутрішнього розвитку економіки, а й її стратегічними орієнтирами у виборі європейського вектору інтеграції. Диспропорційність в національній економіці буде існувати до того часу, поки не буде проведена реальна модернізація економіки.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблеми модернізації і економічної трансформації розглядають вчені різних галузей науки: від філософії, соціології до економіки та психології. Українські вчені модернізацію національної економіки досліджують в руслі трансформації економічної системи: В. Базилевич, В. Бодров, В. Геєць,

А. Задоя, І. Лукінов, А. Чухно та інші [1-3]. Важливим напрямком дослідження в українській науковій думці є питання технологічної модернізації, яке розглядається такими вченими, як: Ю. Бажал, П. Єщенко, Ю. Пилипенко, Л. Федулова та інші [4-6].

Розвиток економіки України в руслі євроінтеграційних процесів вимагає глибокого переосмислення та теоретичного дослідження модернізації економіки, і відповідно, зміни її секторальної структури.

Мета роботи полягає у з'ясуванні ролі модернізації та механізмів змін секторальної структури економіки у розвитку національної економіки.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розробка теорії економічного розвитку в ХХ ст. привела вчених до розуміння того, що суттю цього процесу є модернізація, тобто зміна старих способів розв'язання суспільством завдань новими, ефективнішими.

Теорія модернізації ґрунтується на тому, що в певний історичний період раніше менш економічного розвинуті країни можуть почати інтенсивний розвиток своєї економіки, форсуючи зміну технологічного устрою. Такий розвиток економіки не є чимось особливим, цей шлях зростання проходили післявоєнна Франція, Німеччина, Японія, проходять нині Південна Корея, Китай, країни Східної Європи.

Стратегія доганяючої модернізації полягає у концентрації наявних резервів виробництва на розвитку тих напрямів, що визначають вектор розвитку виробництва при активному впливі на ці процеси з боку суспільства і держави з метою прискорення природного процесу модернізації. Важливо зазначити, що в усіх випадках вдало проведеної доганяючої модернізації присутня інвестиційна і фінансова допомога інших розвинених країн, які значною мірою допомагають у реалізації резервів, що є в країні - як фінансових, так і людських, соціокультурних, наукових тощо. В цьому і полягає, наприклад, значення плану Маршалла для Німеччини та Японії, великих іноземних інвестицій у промисловість Південної Кореї і Китаю. Таким чином, світове співтовариство включає ту чи іншу країну в своє товарне і фінансове виробництво. Таке включення є вигідним для обох сторін, оскільки звичайно має на увазі збільшення у менш розвинутих країнах виробництва в секторах, що належать до вищих технологічних укладів, на базі імпорту трудомістких і безперервних технологій або сировини та комплектуючих. Високі технології (що відбивають найпередовіший на

даний момент рівень розвитку науки і техніки), як правило, країнам-реципієнтам не передаються. У міру форсованого розвитку попередніх укладів і утворення на цій базі вільного капіталу ці країни починають інвестувати свій, уже національний капітал у розвиток нових укладів. Розробка основних наукомістких технологій, які значною мірою визначають напрям і темпи розвитку нового світового технологічного укладу, зосереджена звичайно в дуже невеликому колі країн. У період формування і переходу до п'ятого технологічного укладу такими країнами були США, Англія, Японія, Франція і Німеччина, що утворили ядро світового технологічного розвитку. В інших розвинутих країнах, що утворюють немовби перше коло держав технологічного розвитку, здійснюється впровадження технологій, розроблених більш розвинутими країнами з урахуванням кінцевого продукту і технологічних вимог країн ядра. У цих країнах (до їх числа можна нині віднести Італію, Швецію, Канаду, Голландію) виробляється як продукція для власного кінцевого споживання, так і комплектуючі для наукомістких галузей країн технологічного ядра. До другого кола технологічного розвитку належать країни, що розвиваються, так і країни із трансформаційною економікою, які в межах міжнародного поділу праці розв'язують завдання поставок сировини і матеріалів, а також організують масове виробництво.

Таким чином, країни технологічного ядра, а також країни першого кола немовби «скидають» своє масове виробництво в країни другого кола, що розвиваються, передаючи технології такого виробництва (в міру їх старіння) в інші держави, де їх використання є більш прибутковим і ефективним завдяки нижчій оплаті праці, меншим податкам і менш жорстким соціальним та екологічним нормам. Тобто завдяки сприятливому інституціональному середовищу. Таке «скидання» сприяє підвищенню науково-технічного потенціалу менш розвинутих країн, перетворюючись в один з найактивніших елементів процесу міжнародного поділу праці.

Цей процес не можна розглядати лише з суто технократичних позицій, оскільки він має інші аспекти. Тому, досліджуючи модернізацію як основний зміст процесу економічного розвитку, її потрібно розглядати узгоджено через кілька процесів, які взаємно переплітаються. На наш погляд доцільно виділяти такі види модернізації, які мають безпосередній вплив на економічний розвиток (табл. 1).

Таблиця 1. Види модернізації та їх вплив на розвиток економіки

Вид модернізації	Характерні ознаки модернізації	Вплив на економічний розвиток національної економіки
1. Технологічна модернізація	пов'язана із зміною та новим набором способів виробництва	зміна співвідношення між секторами у структурі економіки
2. Соціальна модернізація	передбачає зміни професійної, соціальної і освітньої структури суспільства	відбувається переміщення зайнятих між первинним, вторинним та третинним секторами економіки
3. Інституціональна модернізація	пов'язана із зміною економічних та правових механізмів регулювання господарського життя суспільства.	розвиток формальних та неформальних інститутів
4. Політична модернізація	спрямована на створення в країні сприятливих умов для здійснення інституціональної модернізації і підтримки суспільного консенсусу як умови безперервного і поступального розвитку	формування державної економічної політики, яка зорієнтована на економічний розвиток
5. Морально-етична модернізація	забезпечує виховання суспільної свідомості і формування культурно-освітнього рівня населення, адекватного вимогам усіх інших різновидів модернізації	підтримка та формування ціннісних орієнтацій спрямована на економічний розвиток

Лише за гармонійного або, принаймні, односпрямованого розвитку всіх перерахованих типів модернізації економічний розвиток країни набуває лінійного характеру, а його темпи наближаються до оптимальних для країни. В іншому випадку неузгодженість векторів окремих типів модернізацій може зводити нанівець досягнення будь-якої з них, при цьому загальний розвиток країни стає нестійким і, більше того, може набути зворотно-поступального характеру.

Сучасний світ вступає у стадію докорінних змін, які охоплюють усі сторони життя і ведуть до формування нового суспільства. Останнє, за словами П. Друкера не буде ні капіталістичним, ні соціалістичним – це буде суспільство знань. Саме знання відтискують на другий план традиційні економічні ресурси - капітал, землю, робочу силу. На зміну революції продуктивності приходить революція менеджменту. Однак ми не можемо погодитися з П. Друкером, що з настанням революції менеджменту починається скорочення абсолютної чисельності працівників, які зайняті продуктивною працею. Останні дослідження західних учених свідчать про те, що сьогодні виробництво знову повертається до безпосереднього працівника (звичайно, до більш кваліфікованого), надає йому пріоритет в усіх «дотичних вузлах», тобто стратегічних рішеннях. «Безлюдні виробництва» – це була рожева мрія капіталу. Справедливо зауважує Ю.Осипов, що цінною стає не та праця, яка виробляє найбільшу кількість споживчої вартості, і навіть не та, яка робить це з найменшими витратами, а та, яка зайнята створенням і підтримкою, за словами В.І.Вернадського. «окультуреної природи» [7, с. 7]. Розвиток наукомісткого виробництва зумовлює активізацію професіоналізму.

Кожна з розвинутих країн має свою специфіку в здійсненні процесів модернізації та зміни структури економіки. Але всі вони мають дещо спільне, зумовлене однотипністю процесів функціонування і розвитку технологічного способу виробництва. Органічна єдність класичних і наукомістких галузей визначає етапи структурних зрушень, умови структурної перебудови, механізм структурних нововведень.

Вищезазначені закономірності найбільш відображає трисекторна модель структури економіки. При розгляді секторальної структури економіки вихідною базою є теорія трьох секторів, основи якої заклав К. Кларк у праці «Умови економічного прогресу» (1940 р.). Автор висунув гіпотезу, згідно з якою в ході історичного розвитку відбувається послідовний перехід від суспільства з переважанням в економіці первинного сектора, в основному сільського господарства, до індустріального (вторинний сектор) і потім до суспільства з домінуванням третинного сектора - послуг.

Теорія трьох секторів не ідеальна, однак досвід підтверджує її дієвість. Розвиток світової економіки супроводжується послідовними структурними змінами, що виявляються в збільшенні та зменшенні частки окремих секторів економіки. Словацький вчений М. Седлак розглядає секторальну структуру через життєві цикли [8]. Кожний цикл починається з фази народження, коли новий ембріон розвивається як частина попередньої економіки. Сектор економіки (це торкається і галузей), який виникає, вимагає підвищених інвестицій, але деякий час після виникнення, його внесок у розвиток суспільства невеликий. Після досить тривалого періоду початкового розвитку настає фаза зростання. Інвестиції починають окупатися, прискорюється досягнення кінцевих результатів, прибутки стають високими.

З історії економічного розвитку відомо, що сільське господарство займало провідні позиції протягом віків. Поступово воно стало втрачати енергію і силу. На зміну прийшла нова епоха, що ознаменувалася початком індустріалізації. У минулому сторіччі відбулося швидке зростання промислового виробництва. В результаті центр господарської діяльності перемістився з сільського господарства на промисловість, частка якої в економіці зростає. Одночасно розвивався сектор послуг, але темпи його розвитку були менші, ніж у промисловості.

Як свідчать результати вивчення динаміки економіки розвинутих країн, основні структурні зміни в секторах насамперед пов'язані з двома

факторами - динамікою попиту і продуктивності праці. Динаміка попиту в секторах економіки і галузях не однакова. Вона тісно пов'язана зі зміною прибутку на душу населення, але слід врахувати, що з його збільшенням по-різному змінюється попит на окремі товари. Це означає, що при зростанні прибутків в окремих секторах і галузях має місце різна еластичність попиту.

У розвинутих країнах попит на промислові товари народного споживання падає в міру задоволення потреб у них населення. У цьому випадку обмежувачем також є природні межі насичення населення товарами. Технічний прогрес дає можливість значно підвищити продуктивність праці. Вона зростає швидше, ніж попит на продукцію промисловості. Тому чисельність зайнятих зменшується.

У країнах, які досягли високого рівня задоволення потреб населення в продукції вторинного сектора, інтенсивно зростає попит на послуги. У зв'язку з характером послуг у третинному секторі технічний прогрес розвивається набагато повільніше, ніж у двох інших секторах економіки. У результаті в третинному секторі можливості зростання обмежені, і продуктивність праці в ньому збільшується повільними темпами. Тому третинний сектор має підвищену потребу в робочій силі і може зайняти працівників, вивільнених з інших секторів.

Головною причиною змін у секторальній структурі економіки є відмінність у зростанні продуктивності праці між секторами. В результаті відбувається переміщення зайнятих із первинного у вторинний, а згодом у третинний сектор. Якщо розглядати секторальну структуру зайнятих за рівнем розвитку країн, то в розвинених країнах основна частка зайнятих зосереджена в третинному секторі, менше у вторинному, і 3-7% у первинному секторі. В нових індустріальних країнах більшість зайнятих зосереджена у вторинному і третинному секторах. А країни, які розвиваються, мають значну частку зайнятих у первинному і вторинному секторах. Якщо розглядати зайнятість за секторами на світовому рівні (рис. 1), то спостерігаємо неоднозначну тенденцію: зайнятість у первинному і третинному секторах складає біля 40% у кожному секторі, а вторинний містить лише 20%. На нашу думку, це потребує додаткового дослідження, оскільки переважна більшість вчених на основі емпіричних даних та теоретичних досліджень доводять, що зростання продуктивності праці веде до зменшення зайнятих у первинному секторі. Реалії свідчать про інше.

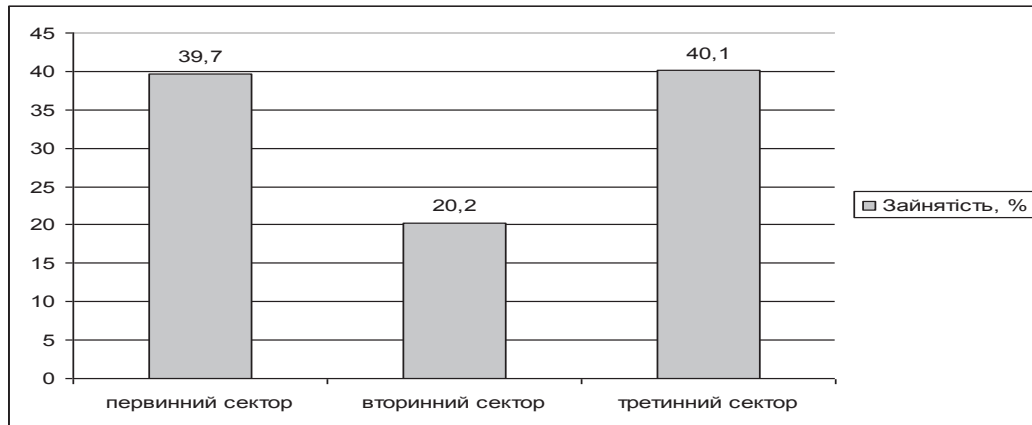

Рис.1. Зайнятість за секторами у світі за 2012 р., %

Побудовано автором на основі даних: [9]

Характерною ознакою структурної трансформації є те, що практично всі високорозвинуті країни в останній третині ХХ століття взяли курс на технічну реконструкцію і модернізацію своїх традиційних (класичних) галузей. До цього курсу їх підштовхнула насамперед монополістична поведінка країн-експортерів нафти (Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія, Іран, Ірак, Лівія, Нігерія, Оман, Конго, Венесуела). Саме вони перший раз на початку 70-х, другий - на початку 80-х років спровокували нафтову кризу через надмірне підвищення цін на нафту і нафтопродукти. Високорозвинуті країни, енергетика яких на три чверті залежала від поставок енергоносіїв, вирішили суттєво ослабити свою залежність від експортерів нафти шляхом зменшення енергомісткості національного виробництва. Майже всі країни розробляли спеціальні державні програми подолання енергетичної кризи. Стрижнем цих програм була економія електроенергії. Особливо широких масштабів модернізація технічного базису набула в металургійному комплексі, який є одним з найбільших споживачів енергоносіїв. Низькотехнологічне виробництво металургійної продукції, як правило, дуже енергомістке і завдає великої шкоди навколишньому середовищу. Тому високорозвинені країни імпортують цю продукцію з інших країн, у тому числі з України та інших країн пострадянського простору.

Галузі автомобілебудування також характеризуються надто ресурсномістким виробництвом. Високорозвинені країни, такі як США, Японія експортують свої автотехнології в нові індустріальні країни. Але разом із тим, в своїй країні залишають виробництво автомобілів, яке дає їм можливість насичувати внутрішній ринок та створює найбільш вигідні умови їх експорту. За кожною новою моделлю автомобіля чи

його модифікацією криється суттєвий розвиток суміжних галузей - металургійної, хімічної, електронної тощо. З кожної нової моделі починається нова структурна перебудова економіки в більш чи менш широких масштабах, але неодмінно в одному напрямі - зниження ресурсомісткості виробництва. В цілому загальний сценарій структурної модернізації розвинутих країн спрямований на технічні і технологічні рішення, які сприяють зниженню витрат виробництва.

Тобто, високорозвинені країни в 70-80 рр. своєчасно виробили нову і досить ефективну стратегію модернізації. В її основі був демонтаж енерго- і матеріаломісткості галузей, а також експорт їх в країни, що розвиваються, насамперед в країни Східної Азії - Корею, Тайвань, Гонконг, Сінгапур. Ці країни мали більш сприятливу сировинну базу і дешевшу робочу силу, і в результаті вони змогли досить швидко налагодити масовий випуск найрізноманітніших товарів виробничого і невиробничого призначення. Процес скорочення традиційних галузей в структурі національної економіки здійснюється і до теперішнього часу.

Модернізація економіки в розвинених країнах призвела до зменшення частки вторинного сектору у структурі національної економіки і збільшення його в нових індустріальних країнах. Тобто, модернізація сприяє переміщенню між секторами економіки не тільки всередині країни, а і на світовому рівні. Підкреслимо, що для країн із трансформаційною економікою, в тому числі і для України, модернізація вторинного сектору економіки можлива, шляхом залучення іноземних інвестицій. Важливо зазначити, що вони сприяють у розвитку не лише країнам, які розвиваються, а й досить часто до них вдаються високорозвинуті держави.

Зазначимо, структурна перебудова економіки потребує певного механізму фінансування, за допомогою якого вона здійснюється у найкоротші терміни і з найбільшим ефектом. У кожній країні існує своя специфіка формування інвестиційного блоку структурної трансформації, але є загальне, яке необхідно використовувати. Структурна перебудова національної економіки може здійснюватися за рахунок, як власних коштів, так і залучених. Джерелом власних коштів виступає певна частина отриманого прибутку і нагромадженого амортизаційного фонду; залученими коштами для держави є іноземні кредити, позики та інвестиції.

Світова практика свідчить, що власні кошти - далеко не обов'язковий елемент становлення і розвитку бізнесу взагалі і структурної перебудови зокрема. Створилася ціла індустрія нагромадження капіталу, яка за помірну плату надасть зацікавленій стороні достатні асигнування.

Висновки. Із вищезазначеного слідує, що високорозвинені країни здійснили модернізацію національної економіки на базі енерго- та ресурсозберігаючих технологій, відстоюючи власні інтереси. Підкреслимо, що національні інтереси розвинутих країн мають довгостроковий характер і визначають основні цілі на їх історичному шляху, формують стратегічні та поточні завдання внутрішньої та зовнішньої політики держави, що реалізуються через систему державного управління. Країнам із трансформаційною економікою, в тому числі й Україні важливо відстоювати також національні інтереси в короткостроковій і довгостроковій перспективі, заручившись надійною підтримкою своїх національних урядів. Важливо пам'ятати, що ринкова економіка – це конкуренція національних економік і на світовому ринку ніхто не згоден добровільно поступатися своєю нішею. Все треба забезпечувати тільки власною працею. Але це зовсім не означає, що слід ізолюватися від інших національних економік, замкнутись у своїй національній «шкарлупі». Це прямий шлях до регресу. Необхідно шукати свій шлях прогресивного розвитку, свою модель модернізації економіки на базі високотехнологічних галузей.

Високотехнологічні галузі є рушійною силою прогресу, а їх розвиток призведе до збільшення масштабів національної економіки та темпів економічного зростання. Результатом цього буде модифікація всієї структури національної економіки в напрямку прогресивного розвитку. Тобто, зміниться секторальна структура національної економіки не тільки на користь третинного сектору, а і збільшиться частка високотехнологічних галузей вторинного сектору. Інтеграція України до ЄС створює об'єктивні умови для здійснення модернізації національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бодров В. Г. Модернізація національної економіки та пріоритети реформування державного управління / В. Г. Бодров // Галузь науки «Державне управління»: історія, теорія, впровадження: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 28 трав. 2010 р.): у 2 т. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського. – К. : НАДУ, 2010. – Т. 1. – С. 435–439.

2. Геєць В.М. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3 т. Т.1 Економіка знань – модернізаційний проект України / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 544 с.
3. Депресивні економічні системи: Проблеми ринкової трансформації / А. О. Задоя // Європейський вектор економічного розвитку: Збірник наукових праць / за заг. ред.: А. О. Задоя, В. М. Тарасевич ; Дніпропетровський ун-т економіки та права . – Дніпропетровськ : Нова ідеологія, 2005. - Вип.1(2) : – 2007. – С.27-33.
4. Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку / за ред. Ю.М. Бажала. – К.: Ін-т екон. прогнозування, 2002. –320с.
5. Пилипенко Ю. І. Технологічна структура національної економіки: теорія, практика та регулювання: монографія / Ю. І. Пилипенко. – Д. : Національний гірничий університет, 2010. – 202 с.
6. Федулова Л.І. Технологічний розвиток економіки України / Л.І. Федулова. – К.: Ін-т економіки і прогнозування, 2006. – 627 с.
7. Осипов Ю. Надвигающаяся технореволюция и экономический социум / Ю. Осипов // Экономическийе науки. – 1988. - №2.
8. Седлак М. Тенденции развития секторальной структуры экономики / М. Седлак // Проблемы теории и практики управления. – 1998.- №4.
9. The World Factbook 2012. Центральне розвідувальне управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html> (дата звернення 03.06.2014). – Назва з екрана.